"व्यधिकास्वेचतुःषष्टिर्न्यूना द्वादश ताः कलाः।
एताभ्यो नाधिकाः कार्य्या न्यूनास्वापि न पण्डितैः"॥
तत्र तावच्चण्डवृत्तकलिका द्विधा। नखो विशिख-
स्वेति भेदात्। तत्र रणादि-विंशतिभेदस्य नखस्येह
वर्द्धितादयो नव भेदा गृहीताः।
"वर्द्धितं वीरभद्रस्य समग्रोऽथुत उत्पलम्।
तुरङ्गः श्रीगुणरतिस्तथा मातङ्गखेलितम्।
तिलकस्वेति कलिका नखस्येहोदिता नव"॥इत्युक्तेः॥
अथ विशिखः। पद्मकुन्दचम्पकवञ्जुलभेदात् पञ्च-
विधः। तेष्वादिमं पद्मं पङ्केरुहसितकञ्जपाण्डूत्पले-
न्दीवरारुणाम्भोरुहकह्लारभेदात् षड्विधम्। अन्ति-
मं वकुलन्तु भासुरमङ्गलभेदात् द्विविधमित्थे-
कादशभेदो विशिखः।
"पङ्केरुहं सितकञ्जं तथा पाण्डूत्पलं परम्।
इन्दीवरारुणाम्भोजे कह्लारश्चेति षड्विधम्॥
ईषद्भेदेन कथितं पद्ममेव मनीषिभिः।
चम्पकं वञ्जुलं कुन्दं वकुलं द्विविधं तथा"॥
इति पञ्चविधस्यापि विशिखस्येशसङ्ज्ञका इत्युक्तेः।
एवं चण्डवृत्तकलिका विंशतिधा गृहीताः॥ *॥
अथ पञ्चधा दिगादिगणवृत्तकाकलिका मञ्जरी-
त्यभिहिता क्रमात् कोरकगुच्छकसंफुल्लकुसुम-
गन्धाख्या। तस्याश्चाच कोरकगुच्छकुसुमानि
गृहीतानि। कोरको गुच्छकुसुमैर्मञ्जरी त्रिविधाच
त्वित्युक्तेः। त्रिभङ्गी कलिका तु शिखरिण्यादि-
पूर्व्वा सोढ़ा। तस्याश्चाच दण्डकपूर्व्वा विदग्धपूर्व्वा
च गृहीता। दण्डकाख्या विदग्धाख्या त्रिभङ्गीह
द्विधा मतेत्युक्तेः॥ *॥ अथ मिश्रकलिका तु
कलिकागद्यसंपृक्ता समविभक्तिका वा। अक्ष-
मयी सर्व्वलघ्वी चेति द्विभेदा केवला चेत्यष्टौ।
तदेवं षड्भ्यो महाकलिकाभ्यो ऽष्टाविंशतिरिह
कलिका गृहीताः। रणादय एकादश नखभेदाः।
संफुल्लगन्धौ मञ्जरीभेदौ। शिखरिण्यादयः त्रिभ
ङ्गीभेदा मध्यकलिका च त्यक्ताश्चेतताधिक्यविर-
हात्। इति रूपगोस्वामिकृतगोविन्दविरुदावली-
भाष्ये बलदेवविद्याभूषणः॥ (छन्दोभेदः। यदुक्तं
वृत्तरत्नाकरे ४ अध्याये।
"प्रथममपरचरणसमुत्थं
भवति स यदि लघ्वी।
इतरदितरगदितमपि यदि च तूर्य्यम्
चरणयुगलकमविकृतमपरमिति कलिका सा"॥
कला। यथोक्तं सिद्धान्तशिरोमणौ।
"तन्यन्ते कलिका यस्मात्तस्मात्तास्तिथयः स्मृताः"॥)

कलिकापूर्व्वं, क्ली, (कलिकया अंशेन जन्यं अपूर्व्वं अदृष्टम्।) अङ्गप्रधानान्यतरवङ्गकर्म्मसाध्यस्वर्गा-
दिफलजनकापूर्व्वोत्पत्तौ तत्तत्प्रत्येककर्म्मजन्यमदृ-
ष्टम्। इति स्मृतिः॥

कलिकारः, पुं, (कलिं चिच्चिकुचीतिशब्देन कलहं
करोतीति। कलि+कृ+अण्।) धूम्याटपक्षी।
पीतमस्तकपक्षी। (कलिं स्वदेहस्यकण्टकैरनिष्टं
करोतीति।) पूतिकरञ्जः। इति मेदिनी॥

कलिकारकः, पुं, (कलिं कण्टकैरनिष्टं करोति।
कलि+कृ+णिच्+ण्वुल्।) पूतिकरञ्जः। काँटा-
करञ्ज नाटाकरञ्ज इति च भाषा। इत्यमरः। २।
४। ४८॥ (कलिं कलहं कारयति। कलि+कृ+
णिच्+ण्वुल्।) नारदमुनिः। इति हेमचन्द्रः॥

कलिकारी, स्त्री, (कलिं गर्भपातादिनिष्टं करोतीति।
कलि+कृ+अण्। जातित्वात् ङीष्।) उप-
विषभेदः। विषलाङ्गलीया इति भाषा। तत्प-
र्य्यायः। लाङ्गली २ हलिनी ३ गर्भपातनी ४
दीप्ता ५ विशल्या ६ अग्निमुखी ७ हली ८ नक्ता
९ इन्द्रपुष्पिका १० विद्युज्ज्वाला ११ अग्निजिह्वा
१२ व्रणहृत् १३ पुष्पसौरभा १४ स्वर्णपुष्पा
१५ वह्निशिखा १६। अस्या गुणाः। कटुत्वम्।
उष्णत्वम्। कफवातनाशित्वम्। गर्भान्तःशल्यनि-
ष्क्रामकारित्वम्। परमसारित्वञ्च। इति राज-
निर्घण्टः॥

कलिङ्गं, क्ली, (कलि+गम्+ड। निपातनात्
साधुः।) इन्द्रयवम्॥ इत्यमरः। २। ४। ६७॥

कलिङ्गः, पुं, (कलिं पूतिगन्धादिकं गच्छति प्राप्नोति
कलि+गम्+ड। निपातनात् साधुः।) पूतिक-
रञ्जवृक्षः। (के मस्तके लिङ्गं पीतादिचिह्नमस्य।)
धूम्याटपक्षी। देशविशेषः। इति हेमचन्द्रः॥
(स्वनामख्यातो नृपतिविशेषः। अस्य नामानुसारे-
णैव कलिङ्ग इति देशाख्या जाता। यदुक्तं महा
भारते। १। १०४। ४९,५०।
"अङ्गो वङ्गः कलिङ्गश्च पुण्ड्रः सुह्मश्च ते सुताः।
तेषां देशाः समाख्याताः स्वनामप्रथिता भुवि॥
अङ्गस्याङ्गोऽभवद्देशो वङ्गो वङ्गस्य च स्मृतः।
कलिङ्गविषयश्चैव कलिङ्गस्य च स स्मृतः"॥)
मेदिनीमते जलपदार्थे पुं भूम्नि। (यदुक्तं तत्रैव
गत्रिके ३२।
"कलिङ्गः पूतिकरञ्जे धूम्याटे भूम्नि नीहृति"॥
अस्य प्रमाणं यथा, गौः रामायणे। ४। ४०। २१।
"ततः शकपुलिन्दांश्च कलिङ्गांश्चैव मार्गतः"॥
तद्देशवासिमानवादयः। यथा, महाभारते। ३।
११४। ३।
"ततः समुद्रतीरेण जगाम वसुधाधिपः।
भ्रातृभिः सहितो वीरः कलिङ्गान् प्रति भारत"॥)
कुटजवृक्षः। (अस्यपर्य्यायो यथा भावप्रकाशे
पूर्व्वखण्डे १ भागे।
"उक्तं कुटजबीजन्तु यवभिन्द्रयवन्तथा।
कलिङ्गश्चापिकालिङ्गं तथा भद्रयवा अपि"॥
इन्द्रयवशब्दे ऽस्य गुणावली ज्ञेया॥
व्यवहारो यत्र तद्यथा।
"विल्वं छागपयः सिद्धं सितामोचरसान्वितम्।
कलिङ्गचूर्णसंयुक्तं रक्तातीसारनाशनम्"॥
इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहेऽतीसाराधिकारे॥)
शिरीषवृक्षः। शालवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

कलिङ्गकः, पुं, (कलिङ्ग+संज्ञायां कन्। कलिङ्ग
इव कायति वा। कै+कः।) इन्द्रयवम्। इति
रत्नमाला॥ (यथा, वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहे ज्वरा-
धिकारे।
"कलिङ्गकाः पटोलस्य पाठा कटुकरोहिणी"॥)

कलिङ्गा, स्त्री, (कं सुखं लिङ्गतीति। क+लिङ्ग
अच् टाप्।) नितम्बिनी। महिला। इति मेदिनी
कल्पद्रुमचन्द्रौ॥ त्रिवृत्। इति शब्दचन्द्रिका।
तेउड़ि इति भाषा॥

कलिङ्गः, पुं, (कं वातं लङ्गति तिरस्करोति रोधने-
नेति यावत्। क+लङ्गि भर्त्सने+"कर्म्मण्यण्"
३। २। १। इति अण्। निपातनात् साधुः।)
कटः। इति हेमचन्द्रः॥ चाँच् दरमा इत्यादि
भाषा॥

कलितं, त्रि, (कल्+कर्म्मणि क्त।) विदितम्।
आप्तम्। इति मेदिनी॥ मेदितम्। गणितम्।
इति शब्दरत्नावली॥ धृतम् यथा,—
"करकलितकपालः कुण्डली दण्डपाणिः"। इति
भैरवध्यानम्॥
(प्राप्तः। यथा आर्य्यासप्तशती ३५५।
"विशिख इव कलितकर्णः प्रविशति हृदं न
निःसरति"॥ भावे+क्त। ज्ञानम्॥)

कलिद्रुमः, पुं, (कलिना आश्रितो द्रुमः शाकपार्थि-
वादिवत् मध्यपदलोपः।) विभीतकवृक्षः। इत्य-
मरः। २। ४। ५८। बयड़ा इति भाषा॥ (अस्य
पर्य्यायो यथा भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे। १ भागे।
"विभीतकस्त्रिलिङ्गः स्यान्नाम्नः कर्षफलस्तु सः।
कलिद्रुमो भूतवासस्तथा कलियुगालयः"॥
विशेषविवरणमस्य विभीतकशब्दे ज्ञेयम्॥)

कलिन्दः, पुं, (कलिं ददाति यति वा खच् मुम् च।)
विभीतकवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥ (विभीतक-
शब्देऽस्य विशेषो ज्ञातव्यः॥) सूर्य्यः। पर्व्वत-
विशेषः। यस्मात् यमुना निर्गता। इति कालि-
न्दीशब्दव्युत्पत्तौ भरतः॥ (यथा रघुः ६। ४८।
"कलिन्दकन्या मथुरां गतापि
गङ्गोर्म्मिसंसक्तजलेव भाति"॥)

कलिन्दकन्या, स्त्री, (कलिन्दस्य पर्व्वतविशेषस्य कन्या
तदुत्पन्नत्वात्।) यमुनानदी। इति राजनिर्घण्टः॥
("कलिन्दकन्यामथुरां गतापि
गङ्गोर्म्मिसंसक्तजलेव भाति"॥
इति रघुः। ६। ४८॥)

कलिन्दनन्दिनी, स्त्री, (कलिन्दं नन्दयति। कलिन्द+
नन्द+णिनिः ङीप् च। कलिन्दस्य नन्दिनी वा।)
यमुनानदी। इति शब्दरत्नावली॥

कलिप्रियः, पुं, (कलिः कलहः प्रियो यस्य।) नारद-
मुनिः। यथा। "कलिप्रियस्य प्रियशिष्यवर्गः"।
इति रघुः॥ (कलेः प्रियः दुष्टप्रकृतिकः॥) वा-
नरः। इति शब्दरत्नावली॥

कलिमारकः, पुं, (कलीनां कलिकानां माला यत्र।
तस्य रः कप् संज्ञायां कन् वा। यद्वा कलिना
स्वदेहस्यकण्टकाघातदुःखेन मारयतीति। कलि
+मृ+णिच्+ण्वुल्।) कलिकारकः। इत्यमर-
टीकायां रमानाथः। २। ४। ४८॥

कलिमालकः, पुं, (कलीनां माला यत्र। कप् कलिना
मारयति वा रस्य लः।) कालिकारकः। इति
स्वामी इत्यमरटीकायां भरतः॥

कलिमाल्यः, पुं, (कलीनां माल्यं यत्र।) पूतिकरञ्जः।
इति राजनिर्घण्टः॥